

Bomen- en Bloemenbuurt

1. De wijk nu

De Bomen- en Bloemenbuurt is een rustige woonwijk, die nog niet is aangetast door veroudering, niet wordt veranderd door stadsvernieuwing en ook niet veranderd is in een kantoorwijk. Grote problemen kent de wijk nauwelijks, of het zou de periodiek optredende wateroverlast in de kelders van de huizen moeten zijn.

2. Voor de bouw

Strandwal

De Bomen en Bloemenbuurt is voor het grootste deel gebouwd op een oude strandwal, die dateert van ver voor het begin van de jaartelling. In de Romeinse tijd liep over deze strandwal vermoedelijk een weg van de Maas naar de Oude Rijn. Die weg, die op oude kaarten nog voorkomt als Rijnweg, liep langs Monster en Ockenburgh, vervolgens langs de Beek en passeerde de wijk ongeveer ter hoogte van de huidige Hanenburglaan. De Rijnweg was een van de weinige tekenen van leven in dit gebied. Er was in dit gebied slechts sporadisch bewoning op verspreid liggende boerderijen.

De duinen

Over de oude strandwallen heen ontstonden vanaf 1100 nieuwe duinen, die hoger werden dan de strandwallen. De duinen in het gebied van de Bomen en Bloemenbuurt strekten zich uit van de huidige Laan van Meerdervoort tot de Hanenburglaan. Deze duinen leenden zich ook niet voor intensieve bewoning. Het gebied werd waarschijnlijk alleen gebruikt voor konijnenjacht. Ook liepen er paden die de boerderijen in Segbroek verbonden met de Loosduinseweg en met de Zeestraat. De niet aan zee liggende duinen zijn in gedeelten afgegraven. Alleen in de Bloemenbuurt is nog iets van de duinen overgebleven in de vorm van soms duidelijke hoogteverschillen.

Toen Den Haag zich vanaf de vorige eeuw in westelijke richting uitbreidde trokken deze duinen steeds meer wandelaars. Onder hen waren ook de in landschappen geïnteresseerde schilders van de Haagse School. Zij legden vooral de pittoreske boerderijen vast. Later zwierf ook Vincent van Gogh door dit gebied. In de collecties van het Haags Gemeentearchief bevinden zich van verschillende kunstenaars afbeeldingen van het duin en weidelandschap van voor de aanleg van de Bomen en Bloemenbuurt.

Duinafgraving

De duinen werden vanaf de 19de eeuw snel afgegraven. In de eerste plaats om ruimte te krijgen voor tuinbouw. In tweede instantie om plaats te maken voor woningbouw. Het zand werd verkocht en afgevoerd om er elders sloten mee te dempen of straten op te hogen. Het duinzand werd tenslotte ook gebruikt als grondstof voor het maken van kunstzandsteen in de steenfabriek Kranenburg aan de Beeklaan. Een van de ondernemers in duinafgraving was koning Willem II. De duinontginning werd ook aangegrepen als werkgelegenheidsproject voor enkele honderden werklozen. Eerst groef men duinen in Scheveningen af, maar vanaf 1886 ging de uitvoerder van het project, de zgn. Duincommissie, duingrond in de Bloemenbuurt afgraven. Ook elders in de wijk werd druk gegraven. Vincent van Gogh tekende een groep arbeiders die hier een stuk Dekkersduin

afgroeven. Duinafgraven was geen populair werk. De werkplekken in de duinen lagen ver van Den Haag op het eind van lange duinpaden. Bij guur weer en in de winter werd er gewoon doorgewerkt. Het zand werd met schuiten afgevoerd via een van de vele vaarten die hiervoor gegraven werden. Op oude kaarten wemelt het van de vaarten, die ondertussen weer gedempt zijn. Er werden ook smalspoorlijnen aangelegd.

Segbroek

Tussen de zeeduinen en de binnenduinen lag de duinvallei Segbroek. De binnenduinen liepen tot de huidige Hanenburglaan. De zeeduinen begonnen tussen de huidige Sportlaan en de Laan van Poot. Naar

dit Segbroek stroomde al het water dat de omliggende duinen opvingen. Het werd een drassig land met moerassen en duinmeertjes. Rond meertjes als het Segmeer moeten reeds in zeer oude tijden veeboeren hebben gewoond. De naam Segbroek komt al in 1280 voor. 'Seg' valt niet te verklaren, maar broek staat voor moerassig land. De boeren hebben een harde strijd gevoerd tegen het water, vooral in het lage Ockenburghse gedeelte. Oorzaak was de bekende Beek, die door de graven van Holland was aangelegd. Die moest de slotgrachten rond het Binnenhof vullen met water uit de duinen. Echter, in het bij Zorgvliet gelegen hogere deel van Segbroek was de loop van de Beek vaak gestremd, zodat het water Segbroek niet uitkon. Het water van de duinen bij Zorgvliet stroomde nu ook niet naar het Binnenhof, maar de andere kant op, naar Segbroek. Als gevolg daarvan kwam het lage deel bij Ockenburgh blank te staan. Af en toe nam de overheid het besluit om de Beek een onderhoudsbeurt te geven, zodat het water weer een tijd netjes naar Den Haag liep. In het hoger gelegen deel van Segbroek hadden de boeren vaak last van droogte. Dat werd nog erger toen de duinen door afgraving minder water opvingen en er minder naar Segbroek stroomde. Ondertussen bleef het lagere deel van Segbroek bekend staan als drassig. In de herfst stonden grote stukken onbebouwd land onder water. Maar ook na de oorlog liepen de kelders van huizen in de Bomen en Bloemenbuurt onder.

Uitbreiding van Den Haag

Den Haag had tot in de 19de eeuw de bevolkingstoename kunnen verwerken binnen de oude grachtengordel die in de oorlog tegen de Spanjaarden was aangelegd. Pas rond 1850 was het oude centrum zo volgebouwd dat er nieuwe wijken buiten de grachten kwamen. Aan de westkant van Den Haag werden vanaf die tijd het Zeeheldenkwartier, Duinoord, Regentessekwartier en Valkenbos aangelegd. Toen Den Haag de gemeentegrens met Loosduinen aan de Beeklaan naderde ging Den Haag plannen beramen om de gemeente Loosduinen op te slokken. Loosduinen was in 1811 van Den Haag afgescheiden en een zelfstandige gemeente geworden. De Beeklaan was de grens tussen Den Haag en Loosduinen, maar het Regentessekwartier was rond 1900 al volgebouwd tot die laan. Op 1 juli 1903 werd de grens met Loosduinen verlegd tot net over de Laan van Eik en Duinen. Het nieuwe gebied was grotendeels nog onontgonnen duingebied. De Laan van Meerdervoort was niet meer dan een steenslagweggetje. Bij de huidige Fahrenheitstraat lag vanaf 1903 de chocoladefabriek van Rademaker nog in de weilanden en vlak bij de duinen. Alleen de trams van de HTM gingen nog verder, tot aan de in 1906 aangelegde remise aan het Lijsterbesplein. Bij de Laan van Eikenduinen liep de laan vast op de duinen.

In dit gebied werd het eerst het Valkenboskwartier aangelegd. In afwachting van verdere uitbreiding van Den Haag hadden enkele bouwmaatschappijen hier veel land opgekocht. Een van de grootste was Maatschappij 'Laan van Meerdervoort' van de bekende Mr. A.E.H. Goekoop, aan de Zoutmanstraat. Dergelijke maatschappijen kochten, verkochten en verhuurden huizen en exploiteerden bouwterreinen. 'Duinrust', een dochteronderneming van 'Laan van Meerdervoort' richtte zich volledig op de Bomenbuurt.

In 1906 kocht Den Haag veel grond voor de Bomenbuurt van de exploitatiemaatschappij 'Westduin'. In 1911 kocht de gemeente een ander stuk van de maatschappij 'Duinrust'.

Stadsplanning

De 19de-eeuwse stadswijken werden grotendeels door particulieren aangelegd. Met uitzondering van Duinoord werd er rechttoe rechtaan gebouwd in de slechte bouw die bekend staat als revolutiebouw. De gemeente bemoeide zich alleen met de grote lijn van de wijkaanleg. Dat veranderde met de Woningwet van 1901, die eisen stelde aan woningbouw en stadsaanleg. Die wet verplichtte het maken van uitbreidingsplannen. In dat kader stelde de gemeente in 1911 het uiteindelijke 'Plan tot Uitbreiding van 's-Gravenhage' van architect H.P. Berlage vast. Naast betere planning leverde het ontwerp bovendien een fantasierijker stratenplan op dan tot dan toe in Den Haag gebruikelijk was. Aan Berlage dankt de Bomen en Bloemenbuurt de vele pleinen, de hoven, en de diagonale verkeersstraten als Thomsonlaan, Goudsbloemlaan en Azaleastraat. Berlage wilde woonwijken door hoogbouw afschermen van verkeersstraten. Achter die hoogbouw situeerde hij zo'n woonwijk rond een plein, zodat je daar in alle rust in een kleinschalige omgeving kon wonen. Een voorbeeld hiervan is het wijkje Daal en Berg rond het plein Papaverhof. Je kan de wijk binnenkomen door de poorten in de relatief hoog gebouwde Klimophof. De verkeersstraten Goudsbloemlaan en Azaleastraat lopen er omheen. In eerdere delen van de wijk is van Berlage's plannen veel minder terecht gekomen.

Naast Berlage speelde ook directeur van de gemeentelijke dienst voor de Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting P. Bakker Schut een belangrijke rol. Zijn dienst ontwierp de verschillende deelplannen voor de wijk. Binnen deze plannen konden particuliere bouwmaatschappijen en bouwverenigingen hun huizen bouwen. Het eerst was de Bomenbuurt aan de beurt. Hierna volgde de Bloemenbuurt. De laatste fase was het stuk tussen Pioneweg en Daal en Bergselaan.

3. Aanleg van de wijk

Bomenbuurt

De Bomenbuurt is grotendeels uitgevoerd volgens het plan van Berlage, met veel pleinen en vriendelijk korte straten. Typisch Berlagiaans zijn de diagonaal lopende straten bij het Thomsonplein: de Wilgstraat en de Pijnboomstraat. Het plan werd voor de Bomenbuurt vanaf 1911 uitgewerkt in het stratenplan 'Duinrust', ook wel 'Laan van Meerdervoort' genoemd. Het week op enkele punten af van het oorspronkelijke plan.

Burgers en pers vonden de Bomenbuurt een verademing vergeleken bij volgebouwde wijken als Zeeheldenkwartier, Regentessekwartier en Valkenbos. In de Bomenbuurt probeerde de gemeente op de dure stadsgrond toch meer open ruimte en laagbouw te creëren dan in vergelijkbare

oudere wijken, waar winst het enige doel was geweest. De wijk kreeg fraaie brede straten als de Ieplaan en Thomsonlaan. Niet alle sloten en vaarten werden gedempt. De Valkenbosvaart en de slingerende Hanenburgvaart bleven behouden. Ook de boerderijen Hanenburg en Kranenburg en het oude stoomgemaal naast Hanenburg mochten de wijk een rustiek aanzicht geven.

Toen de hoofdlijnen vastlagen en de straten waren aangelegd, konden de particuliere bouwers aan de slag. Zij bouwden de Bomenbuurt tussen ruwweg 1914 en 1920 vol tot aan de Goudenregenstraat.

Bloemenbuurt

Terwijl de Bomenbuurt werd gebouwd was de landhonger van Den Haag nog niet gestild. Loosduinen had met de huidige Bloemenbuurt ook voor de verre toekomst geen bouwplannen. Een door de Haagse architect Van Liefland ontworpen uitbreidingsplan werd nooit vastgesteld. Den Haag had wel plannen. Voor deze buurt was het stratenplan Laan van Meerdervoort II ontworpen. Maar Den Haag kon niet zomaar op Loosduins grondgebied gaan bouwen. De gemeente had daar niet meer rechten dan een gewone particulier. Onder druk van Den Haag werkte Loosduinen zo goed en zo kwaad als het ging mee aan verwezenlijking van dit plan. Maar snel ging dat niet. Den Haag meende dat Loosduinen in deze wijk niet goed voor politie, brandweer, GGD en riolering kon zorgen omdat het 3,5 kilometer van deze verre buitenwijk af lag. Den Haag wilde met bouwen eigenlijk eerst wachten tot het zeker was dat dit gebied bij Den Haag ging horen en de Haagse politie en brandweer voor orde en veiligheid konden zorgen. Maar tot de annexatie van Loosduinen op 1 juli 1923 gaf de aanleg van een Haagse wijk op Loosduins grondgebied aanleiding tot het nodige bureaucratische geharrewar.

Het plan Berlage is in het stratenplan Laan van Meerdervoort II vrijwel volledig uitgevoerd. Als enige grote afwijking is het tweede gemeenteziekenhuis op het eind van de Goudsbloemlaan bij de Sportlaan nooit gebouwd. Den Haag wilde ook van de Bloemenbuurt een fraaie wijk maken en stelde aan huizenbouw esthetische eisen bij de uitgifte van grond in erfpacht. Verplichte voortuintjes waren een middel om de buurt een vriendelijk aanzien te verlenen. Het vestigen van winkels aan de Laan van Meerdervoort werd op een gegeven moment verboden. Een laatste wijziging in het plan was nodig voor de aanleg van het verderop besproken tuinstadwijkje Daal en Berg. In 1921 begon de Haagse aannemer Van den Elshout met de aanleg van riolering en zandbanen voor de nieuwe straten en nam de bouw een aanvang.

Pioenweg Daal en Bergselaan

Het meest westelijke deel van de Bomen en Bloemenbuurt, tussen Rozenstraat en Daal en Bergselaan kwam tot stand in de jaren 1922-1926, volgens stratenplan Laan van Meerdervoort III. Dit moest een rustig, groen wijkdeel worden, zonder hoofdverkeerswegen. Het groen kwam van de voortuinen en van het aangrenzende Wapendal en de Bosjes van Pex. Om de buurt een landelijk aanzien te geven werden de duinen niet volledig afgegraven. De hoogteverschillen maakten de uitvoering van het plan duurder, want verkoop van duinzand leverde geld op. De Hyacinthweg ligt nu vijf meter lager dan de parallel lopende Daal en Bergselaan.

Het belangrijkste onderdeel van het plan was de aanleg van een groot sportterrein tussen Rozenstraat en Zonnebloemstraat, met een grote H.B.S. aan de noordzijde. In 1926 werden aan de westzijde van het plein, aan de Zonnebloemstraat, een MULO school en een lagere school gebouwd. Het grote sportpark Stokroosveld was oorspronkelijk breder en minder diep. Door de singels van het Chrysantplein en de Pomonalaan had je vanaf het Pomonaplein een vrij uitzicht over dat sportpark. Dit vergezicht viel na de

oorlog ten offer aan de bouw van een nieuw Grotiuslyceum aan de Klaverstraat.

Een van de bouwers in deze buurt, George Th. Meyer & Zonen had het voordeel om aan de Rozenstraat huizen te kunnen bouwen met een vrij uitzicht over dat sportveld. Een 'blijvend uitzicht' zoals zijn advertenties beloofden was het, zoals verderop zal blijken, echter niet.

Afbraak en opbouw

In 1942 werd de wijk zwaar getroffen doordat de oorlog voor de geallieerden een gunstige wending had genomen. De Duitse bezetter werd bang voor een invasie uit Engeland en ging langs grote delen van de kust de Atlantikwal aanleggen. In Den Haag kwam de vesting Scheveningen-Clingendael. In het noordelijk deel van de Bomen en Bloemenbuurt zou een veertig meter brede en tien meter diepe tankgracht komen. Daarachter zouden bunkers en radarposten worden aangelegd. Prikkeldraad en mijnen moesten de vesting completeren. Ook voor een vrij schietveld zou een deel van de wijk tegen de vlakte moeten gaan. In november 1942 moest de wijk daarvoor ontruimd worden. Mensen die in Den Haag werkten mochten elders in Den Haag gaan wonen, inwonend bij vreemden. Werklozen en gepensioneerden moesten buiten Den Haag gaan wonen. Omdat zoveel mensen tegelijkertijd moesten verhuizen viel het niet mee een verhuizer te vinden. Na het evacuatiebericht had je maar enkele weken de tijd om te verhuizen. Spullen die wegens gebrek aan verhuizers bleven staan werden door de Duitsers verhuurd, naar Duitsland. De sloop begon 22 november 1942 en werd uitgevoerd door uiteindelijk 5800 arbeiders. Ook de boerderijen Hanenburg en Kranenburg werden met het gemaal Hanenburg gesloopt. De pomp van dat gemaal werd elders in een bunker geplaatst om de tankgracht van water te voorzien. Dat water kwam via een ondergrondse leiding uit de Valkenbosvaart. Bij de sloop werd alleen Berg en Dal gespaard.

Al het puin werd gestort op het Stokroosplein. Vandaar gingen de raamkozijnen, deuren, spijkers en alles wat maar bruikbaar was naar Duitsland. Fotograaf Menno Huizinga legde stiekem de sloop van de straten vast. Ook tekenaars deden dat op tekeningen die zich nu in het Haags Gemeentearchief bevinden. De afbeeldingen geven een triest gezicht van lege vlaktes, bergen puin, half afgebroken straten en straten waarvan de portieken en ramen dichtgemetseld zijn. De sloop maakte zo'n 14.000 mensen dakloos.

Wederopbouw

De Bomen en Bloemenbuurt kwam als een van de zwaar getroffen wijken uit de oorlog. In 1945 werd eerst de tankgracht gedempt met puin uit andere delen van de stad. Een plan voor wederopbouw werd door de Hilversumse architect W.M. Dudok gemaakt. Dudok wilde geen herstel van het oude. De oude wijken hadden volgens hem hier en daar wel de bekoring van weelde en openheid, maar hij vond ze ronduit saai. Het waren in zijn ogen vlakke, eentonige wijken, zonder variatie. Het voorwerk dat de Duitsers hadden gedaan door het scheppen van ruimte, wilde hij behouden. In die open strook wilde hij fraaie plantsoenstroken met waterpartijen, die zouden worden omzoomd met contrasterende hoogbouw. In het westelijk plantsoen zou een nieuw Rode Kruisziekenhuis een onderbreking vormen. De Larixlaan kwam niet meer terug. Iets zuidelijker van deze laan werd een nieuwe Segbroeklaan als nieuwe hoofdverkeersweg geprojecteerd. De Beek kwam iets zuidelijker te liggen en kreeg meer de vorm van een serie vijvers.

De bewoners van de huizen rond het oude sportveld Stokroosplein waren niet blij met Dudoks plannen om rond het sportveld huizen en flats neer te zetten. In een boze brief aan de gemeente protesteerden zij dat 'het vrije uitzicht en onbelemmerde toetreding van zonlicht en lucht, welke uit een oogpunt van gezondheid en levensvreugde niet genoeg te waarden voordeelen' biedt, teniet gedaan zouden worden. Door de naar verwachting dalende huizenprijzen zouden zij er ook financieel op achteruitgaan. Dudok was er niet van onder de indruk. Hij vond dat de nieuwe bebouwing zo mooi was, dat de waarde van de wijk zou toenemen. Hij gaf toe dat de nieuwbouw hun uitzicht belemmerde, maar meende dat die nieuwbouw ook betere beschutting tegen de zuidwestenwinden gaf. De gemeente erkende wel de nadelen en stelde de eigenaars ter compensatie een verlaging van de erfpachtprijs en een eenmalige schadevergoeding voor.

Het wederopbouwplan SportlaanZorgvliet werd vanaf 1948 uitgevoerd en was pas in de jaren zestig klaar.

4. Bijzonderheden

De woningen

De Bomen en Bloemenbuurt is voornamelijk gebouwd voor wat toen de middenstand heette. De wijk

kent verschillende soorten woningen, variërend van herenhuizen tot portiekwoningen. Na de oorlog kwamen er ook flats in de wijk. De bouwstijlen zijn divers, wat een weinig samenhangend beeld geeft. De gevelwanden van de huizen aan Laan van Meerdervoort en Beeklaan zijn rijk uitgevoerd met veel aandacht voor detail. Een correspondent van de N.R.C. was indertijd niet erg enthousiast: 'Komende van het Valkenboschplein, ziet men dan eerst, wat ontstond toen de bouwondernemers nog op eigen houtje werkten. Een rommelig toppengewriemel, kalkzandstenen gevels, met figuurtjes van verblend steen, kanteelen van hardsteen, waarop madeliefjes zijn uitgebeeld, strekken, boogramen, toogramen, teakpanelen en slechte verf! Als een verademing komt dan ineens, op de plaats waar vroeger de Oostersche gevel van Rademaker's fabriek stond, de rustige rechte lijn van het nieuwe galerijpand'. Veel huizen werden in die tijd inderdaad niet door architecten ontworpen. De genoemde winkelgalerij wel, zoals verderop beschreven wordt. De 'Oostersche' gevel van Rademaker was zelfs van een bekende architect, Van Liefland.

De meningen over de wijk waren dan wel verdeeld, maar de tevredenheid overheerste. In Het Vaderland van 2 januari 1926 schreef architect H.J. de Haas dat de ruime aanleg van straten en pleinen dit kwartier tot een van de aantrekkelijkste woonstadswijken van Den Haag hebben gemaakt. Hij schreef dat de pleinen ademen en dat de gracieuze plantsoenen kalmerend werkten op de nerveuze stadsbewoners. De wijk trok daardoor veel wandelaars die aan een verlevendiging van het wijkbeeld bijdroegen.

De Bloemenbuurt kende in bouwstijl meer eenvormigheid. De buurt heeft in de portiekwoningen Goudsbloemlaan 1461 een voorbeeld van bouw in de stijl van de Amsterdamse school. Een van de kenmerken van deze stijl is het doortrekken van de dakpannen tot over de voorgevel. De huizen werden in 1922-1923 voor de Coöperatieve Bouwvereniging 'Gemeenschappelijk Eigendom' gebouwd naar ontwerp van J.A.H.W. Cramer. In een artikel over het aangrenzende Goudenregenplein vergeleek het tijdschrift 'Het Leven' op 28 augustus 1922 de Bomen en Bloemenbuurt met de nieuwe wijken in Amsterdam: 'Daar is geen stad, waar zoo prettig en aantrekkelijk gebouwd wordt als Den Haag. De nieuwe buitenwijken zien er daar zo vriendelijk uit als nergens elders en in tegenstelling met de zware onsmakelijke vierkante bouwklompen die men b.v. in de Amsterdamsche buitenwijken overal voor oogen krijgt, hebben de Haagsche nieuwe buurten het cachet van elegance en innemendheid dat de Residentie in alles kenmerkt'.

In de later gebouwde delen van de buurt overheerst de Nieuwe Haagse school. De herenhuizen aan de Laan van Meerdervoort tussen Kamillestraat en Hyacinthweg zijn daar in deze wijk het hoogtepunt van. De mening van een redactrice van het Haagse blad 's-Gravenhage in Beeld' was minder gunstig. Zij mopperde op 20 mei 1927 dat de gevels te massief waren, dat ze te veel beton zag en te weinig ramen. Zij zou waarschijnlijk minder negatief zijn geweest over de in hun landelijke stijl los van elkaar staande huizen tussen de Vogelkersstraat, Lijsterbesstraat en Laan van Meerdervoort. Deze huizen vormden hiermee een uitzondering in de wijk.

Bedrijven

Met het verdwijnen van de chocoladefabriek Rademaker en de steenfabriek Kranenburg verloor de wijk haar industrie. Vanwege de afstand tot het centrum is de wijk wel rijk voorzien van winkels. Die kwamen voornamelijk langs de Thomsonlaan, Fahrenheitstraat, rond het Goudenregenplein en het Valkenbosplein. Aan een deel van de Laan van Meerdervoort mochten geen winkels komen, wel in de hoekpanden en in de zijstraten.

Daal en Berg

Een onmiskenbaar architectonisch hoogtepunt in de wijk is het complex 'Daal en Berg' rond de Papaverhof van Jan Wils. Daal en Berg is een apart wijkje van 128 middenstandswoningen. De Coöperatieve Woningbouw Vereeniging Tuinstadswijk 'Daal en Berg' wilde speciaal voor mensen uit de middenstad een wijk bouwen in een frisse landelijke omgeving. Die was tot dan toe alleen voor welgestelden weggelegd in bijvoorbeeld het Van Stolkpark en het Belgisch Park. Een groene wijk voor mensen uit de middenklasse was tot dan toe te duur geweest. Een eerste geslaagde poging om in Nederland zo'n tuinstadswijk te verwezenlijken was het Rotterdamse Vreewijk. Berlage, Drees en de bankier Scheurleer steunden het plan voor een Haagse tuinstadswijk. Het eerste ontwerp voor een tuinstadswijk met minimaal 1200 middenstandswoningen werd om meerdere redenen afgekeurd. In 1919 mocht architect Jan Wils een nieuw plan maken, voor een kleinere wijk. Deze architect had al mooie gebouwen ontworpen, maar werd door de Papaverhof op slag internationaal bekend.

Hij ontwierp de woningen rugaanrug, met een voortuin en een gemeenschappelijke centrale tuin. De indeling van de woningen was ook al anders dan gebruikelijk. Door de rechthoekige vormgeving en het houtwerk in blauw, geel, zwart, grijs en wit was het een typisch ontwerp in de geest van de Stijlgroep. Wils ontwierp aan de Klimopstraat woningen die hier met drie etages en een plat dak goed bij aansloten. Een van de eerste bewoners noemde de Papaverhof in een brief aan de gemeente in 1924 'een lusthof, dat tot groot genot is van hen, die daar mogen wonen, en van hen, die van elders die schoonheid komen bewonderen'. De huizen zijn nu rijksmonument en werden in 1989 gerestaureerd.

Laan van Meerdervoort

De Laan van Meerdervoort is de bekendste laan van de wijk. Oorspronkelijk was de naam verbonden aan de huidige Groot Hertoginnelaan. Het huidige traject werd in de vorige eeuw aangelegd langs de toenmalige duinen. De laan, die gold als 'een deftige woonstraat', werd steeds verlengd. Het deel tussen Zeestraat en Valkenbosplein veranderde in de jaren twintig in een winkelstraat. De dienst Stadsontwikkeling wilde in de uitbreiding van de Laan van Meerdervoort vanaf het Azaleaplein ook winkelpanden mogelijk maken, maar burgemeester en wethouders hielden vast aan een eerder uitgeroepen gebod dat winkels aan deze laan alleen in de hoekpanden mochten komen.

In 1903 werd de laan, ver van de bebouwingsgrens van Den Haag, verrijkt met de chocoladefabriek van Rademaker. Rademaker, bekend van de hopjes, was een van de grootste fabrieken van Den Haag, en had alleen concurrentie van buitenlandse producenten. Ontwerper van het grote complex was W.B. van Liefland, bekend van het Circustheater en het Palace Hotel in Scheveningen. De fabriek lag zo ver van Den Haag dat de kinderen Rademaker van hun huis aan Laan van Meerdervoort 277 door de weilanden naar de fabriek wandelden om daar ezeltje te rijden. Het personeel van de fabriek dook in de anderhalf uur durende lunchpauze de duinen in. De periode aan de Laan van Meerdervoort was de gouden tijd van de firma, die naar veel landen exporteerde. Daar werd hard voor gewerkt. De vakbonden noemden de werktijden van tien tot twaalf uur veel te lang. De fabriek verhuisde in 1923 naar een grotere fabriek in de Laakhaven.

De Galerij

Op de fundering van de afgebroken fabriek kwam een strak vormgegeven winkelgalerij met bovenhuizen. Op de fundamenteën van de expeditielokalen aan de Fahrenheitstraat kwam een paar jaar later het West End Theater. De Amsterdamse architect A.J. Westerman was de winnaar van de voor dit project

uitgeschreven prijsvraag, wat hem de lovende kritiek op bladzijde 11 opleverde. Hij ontwierp ook het West End Theater. Dit was het eerste theater in Nederland dat qua akoestiek speciaal gebouwd was voor de vertoning van geluidsfilm. De zaal gaf 850 kijkers ruimere zitplaatsen dan andere bioscopen deden. De cabine was zo geconstrueerd dat brandende films onmiddellijk naar buiten konden worden geworpen. De naam West End doet vermoeden dat Den Haag hier eindigde, maar in feite lag de grens al ongeveer bij de Rozenstraat. In het West End Theater werden niet alleen films vertoond, maar traden ook artiesten op als The Ramblers, Snip en Snap en Toon Hermans. Pipo de Clown zou de laatst optredende artiest zijn geweest voor de sluiting.

Dezelfde architect Westerman en dezelfde aannemer Joh. Schippers waren ook verantwoordelijk voor het andere winkelcomplex in de Bomenbuurt, aan de Thomsonlaan, Fahrenheitstraat en Abeelplein. Schippers was een van de grootste bouwers in de wijk, ondermeer van de eengezinswoningen aan de Thomsonlaan. Dat deze huizen ontworpen waren door een architect was in die tijd nog zo ongewoon dat Het Vaderland opmerkte 'dat dat te zien was'. Het noordelijke deel tussen Valkenbosplein en Fahrenheitstraat is gebouwd door de Maatschappij Laan van Meerdervoort met door de gemeente verplicht gestelde voortuinen.

De voortuinen van de huizen tussen Egelantierstraat en Aucubastraat (toen nog Bremstraat) werden royaal ontworpen, mede in verband met de te verwachten toename van het verkeer als de laan verlengd zou worden tot het Westland. Deze huizen van architect C. Voormolen deden het dagblad Het Vaderland denken aan de Engelse cottage.

Boerderij Hanenburg

Hanenburg was een oude boerderij. Het landgoed van die naam zou al in 1720 bestaan hebben. Hanenburg werd in 1833 door de latere koning Willem II gekocht. Het jaar daarop voegde hij Houtrust aan zijn bezittingen toe, en vervolgens Valkenbos en Kranenburg. Een van de inkomsten die de koning

uit dit land trok was de zandafgraving. Onder leiding van Ary van der Spuy, directeur van de domeinen, werd begonnen met de afgraving van het koninklijk domein in het duingebied ten noorden van de Laan van Meerdervoort. In 1842 liet Van der Spuy de Valkenbosvaart graven voor afvoer van het duinzand. In plaats van het afgegraven duin kwamen akkers waarop boeren aardappelen en groenten verbouwden. Op Hanenburg kwam de nieuwe paardenfokkerij van Willem II, die hij na de Belgische onafhankelijkheid uit België had moeten verplaatsen. Bij Hanenburg kwam ook een stoomgemaal. Door de duinafgraving kreeg het hogere deel van Segbroek met daarin de koninklijke domeinen, te kampen met droogte. Om voldoende water te krijgen liet Willem II een stoomgemaal bouwen, dat in de zomermaanden extra water uit de nabijgelegen Valkenbosvaart de Beek in moest pompen. Het gemaal werd bij boerderij Hanenburg aangelegd en ging 'Stoomgemaal Koning Willem II' heten. Den Haag betaalde ook mee. Men hoopte dat extra Beekwater voldoende zou zijn om het stinkende water van de grachten te verversen. Op de plaats van het gemaal liggen nu de oostelijke vleugels van het Rode Kruisziekenhuis.

Het witte huis naast Hanenburg, dat op foto's altijd zo duidelijk zichtbaar is, werd in de vorige eeuw bewoond door boswachter Willem Poot. Naar hem of naar zijn broer zijn de Bosjes van Poot genoemd.

Op Hanenburg lagen ook een tijd de voetbalvelden van Quick. De spelers van die club werden naar de boerderij ook wel de Haantjes genoemd. De club moest na een aantal jaren voor de bouw van het Rode Kruisziekenhuis verhuizen naar Nieuw Hanenburg in de Bosjes van Pex. Naast het ziekenhuis was nog wel plaats voor een tennispark met uitspanning. Hanenburg werd met het tennispark in 1943 afgebroken.

Kranenburg

Boerderij Kranenburg stond op het eind van de Beeklaan. Het huis zou in 1330 gebouwd zijn door Willem, heer van Kranenburg. Het oude huis werd in 1603 afgebroken, waarna er een boerderij kwam die ook wel St. Maartenswoning genoemd werd. Er kwam een landbouw en veeteeltbedrijf. Dwars door het terrein van Kranenburg werd in 1886-1888 het Verversingskanaal aangelegd. In 1907 werd de gemeente eigenaar van Kranenburg. In de jaren twintig werd de boerderij afgebroken. Op de plek staat nu de Vrijzinnig Hervormde kerk op het eind van de Beeklaan.

Kunstzandsteenfabriek Kranenburg

Op het eind van de Beeklaan kwam in 1899 de kunstzandsteenfabriek 'Kranenburg' te staan. De Beeklaan vormde tot 1902 de grens tussen Loosduinen en Den Haag. De laan was toen een zandpad met kolengruis, in de winter niet veel meer dan een modderpoel. De Beeklaan is niet genoemd naar de bekende Haagse Beek, maar naar een andere beek, die van de duinen naar Den Haag liep. Rond 1900 was het Regentessekwartier de Beeklaan al genaderd en liepen beek en laan niet meer alleen door weilanden en tuinen. De steenfabriek staat op oude foto's met een lange rokende schoorsteen in het noordelijk deel nog eenzaam tegen de duinen aan. Daarnaast ligt een smalle beek en daarnaast een smalspoorlijntje. In de fabriek van N.J. Boon werd kunststeen gemaakt uit duinzand van de duinafgraving. Enkele van de huizen waarin Kranenburger kalkzandsteen werd gebruikt, waren de Art Nouveaupanden aan de Laan van Meerdervoort hoek Archimedesstraat.

Ministerpresident Drees

Ook al aan de Beeklaan, op nummer 502, woonde de bekendste bewoner van de wijk, ministerpresident Drees. Hij was in Den Haag zijn politieke carrière begonnen als raadslid en werd daarna de eerste socialistische wethouder. Vlak na de tweede wereldoorlog ging hij in de Beeklaan wonen. In 1948 werd hij ministerpresident. Hij kon diplomaten soms verrassen door hen in zijn tamelijk sobere huis te ontvangen met een simpel Mariakaakje. Hij woonde daar tot zijn overlijden in 1988.

Majoor Thomson

In afwijking van de boomstraten zijn de Thomsonlaan en het Thomsonplein genoemd naar de in Albanië gesneuvelde majoor Thomson. Deze nam in 1914 deel aan een internationale vredesmissie. Met zijn dood werd hij in Nederland op slag een held.

Eerste radioomroep ter wereld

De Beukstraat zou eigenlijk wereldberoemd moeten zijn. Op nummers 8 en 10 was de eerste radioomroep ter wereld gevestigd. Ir. H.H. Schotanus à Steringa Idzerda die daar vanaf 1918 woonde was een pionier op radiogebied. Hij maakte radioapparatuur en experimenteerde op radiogebied. Een eerste echt omroepprogramma met muziek zond hij uit op 5 november 1919. In de Verenigde Staten zouden dergelijke programma's pas in

1920 uitgezonden worden. Duitsland en Engeland kwamen hiermee nog later. In de straat had Idzerda een aardig complex, met op het dak een reusachtige mast, die met een antenne verbonden was aan de schoorsteen van chocoladefabriek Rademaker. Die stond een paar honderd meter verderop aan de Laan van Meerdervoort. Op de begane grond zat een werkplaats, op de eerste etage zaten het kantoor en de studio. Op de tweede etage stond de zender. Technisch en kwalitatief was het nog onvolkomen. Vooral fervente radioamateurs zullen naar de uitzendingen geluisterd hebben. Muziek liefhebbers kwamen niet aan hun trekken. Toch legde de Gemeentelijke Telefoon dienst in 1924 een speciale kabelverbinding met het Kurhaus, zodat van daaruit concerten konden worden uitgezonden. Financieel ging het minder goed met deze hobby. Zijn Nederlandsche Radio Industrie ging in 1924 failliet. Hij stopte toen met de uitzendingen. Hetzelfde jaar begon de NCRV met uitzendingen vanuit Hilversum met een technisch verbeterd systeem. In 1935 schonk Idzerda zijn zuinig bewaarde zenders aan het pas opgerichte Postmuseum. Zijn technische nieuwsgierigheid werd hem in de oorlog fataal. In 1944 nam hij een stuk van een verongelukte Duitse V2 raket mee naar huis om nader te bekijken. Hij werd door de Duitsers gepakt en doodgeschoten. Zijn oude huis kreeg in 1969 een gedenksteen.

Rode Kruisziekenhuis

Aan de Sportlaan, op de grens van de wijk, staat nu het Rode Kruisziekenhuis. Dat ziekenhuis, een van de drie Rode Kruisziekenhuizen in Nederland, was ooit begonnen als opleidingsziekenhuis aan de Jan van Nassaustraet. Het ziekenhuis had niet alleen een lokale ziekenhuistaak, want vanuit dit ziekenhuis vertrokken ambulances naar alle delen van de wereld om hulp te bieden. In 1925 verhuisde het ziekenhuis naar de door architect Eduard Cuypers ontworpen nieuwbouw op Segbroeklaan 1. Het ziekenhuis lag achter boerderij Hanenburg, tussen de Valkenboskade en de Goudenregenstraat. In 1931 kwam hier de Radio Medische Dienst, waar artsen per radio medische adviezen gaven aan schepelingen. Het ziekenhuis heeft er nog geen twintig jaar gestaan, want in januari 1943 werd het in opdracht van de Duitsers gesloopt. Nadat het ziekenhuis een periode aan het Om en Bij had doorgebracht kwam er nieuwbouw naar ontwerp van architect M.J. Luthman. Het ziekenhuis verschoof hierbij iets in de richting van de Fahrenheitstraat en werd in 1960 in gebruik genomen. In 1968 werd de hulp aan schepen uitgebreid met een landingsplaats voor helicopters. Ernstig zieke opvarenden konden voortaan met een helicopter vlak voor de operatiekamer worden afgezet.

Goudenregenplein

Het Goudenregenplein en omgeving werd door dagblad Het Vaderland in 1923 een bezienswaardige verzameling van modern architectuurwerk genoemd. Architecten die hier gebouwd hadden waren Van der Weele, Hellendoorn, Jan Wils en Cramer. De krant raadde mensen die zich nog niet met het moderne verzoend hadden om er eens te gaan kijken. Het winkelcentrum in het aangrenzende Klimophof uit 1922 is in de pers genoemd. Het tijdschrift 'Het Leven' sprak van een 'unieke winkelgalerij' die er gebouwd werd, 'zoo prettig en smakelijk dat hier ongetwijfeld een der mooiste hoekjes van het nieuwe Den Haag zal verrijzen'. Het plan werd gebouwd door aannemer Stephan Claus, naar ontwerp van architect Van der Weele. De Klimophof werd een goed lopend winkelcentrum. In 1924 kwam op een nog open plek aan het Goudenregenplein café-restaurant De Goudenregen. De mede geplande bioscoop kwam er niet. De krant Het Vaderland merkte tevreden op dat na de dames in het Klimophof nu ook de heren aan hun trekken kwamen. Zij hoefden voor hun biertje, spelletje biljart of kegel, niet meer naar de stad.

Het plein was een tijdlang eindpunt van tramlijn 3 en vertrekpunt van bustochtjes van touringcarbedrijf Luto. Het zuidelijk deel van het plein is pas later door winkels in beslag genomen.

Goudsbloemlaan

Een deel van de bebouwing van de Goudsbloemlaan was het resultaat van een prijsvraag van de grondeigenaars, de vereniging 'Onderneming en Vrijheid'. Zij deden dit in samenspraak met de Dienst voor de Stadsontwikkeling en de afdeling Bouwkunst van de Haagsche Kunstkring. Van de architecten M.J. Luthman en R.J. Herman werden de gevelontwerpen uitgekozen en van architect J. v.d. Weele de plattegrond van de huizen. Het tijdschrift Het Bouwbedrijf schreef in november 1924 bewonderend dat de gevels met weinig middelen een sterk geheel van treffende eenvoud en 'bijzondere bouwkunstige waarde' waren geworden. De ontwerpers hadden ook ideeën voor de aanleg van beplanting in de laan.

IJsbaan

Op de grens van de Bloemenbuurt lag de reusachtige ijsbaan van de Nieuwe 's-Gravenhaagsche Ijsvereniging aan de Sportlaan. Het was de tweede Haagse club met een eigen baan. Na enkele jaren op de vijver van Meer en Bos verhuisde men naar de Sportlaan. Het water kwam van de Beek. Elk jaar breidde men verder uit. In 1935 had de vereniging vier hoofdbanen en afzonderlijke banen voor

kunstrijden, hardrijden, hockey en voor kinderen. In het grote clubgebouw was ruimte voor 450 mensen. De vereniging beroemde zich er bovendien op de mooiste verlichte baan van Nederland te hebben. In de zomer konden de kinderen er rolschaatsen. In 1964 telde de club 6000 leden, maar enkele jaren later sloot de ijsclub. Op het terrein kwamen de velden voor de voetbalclub HBS. Deze club speelde tot dan toe op Houtrust, maar dat werd nu het stadion van de semiprofclub Holland Sport.

Scholen

De bekendste school in de wijk was het Grotiuslyceum aan het Stokroosplein, in de wandeling Lyceum Stokroosplein genoemd. De school zat officieel in de Geraniumstraat. In deze straat werd in 1921 de Vierde Gemeentelijke HBS opgericht, overigens eerst tijdelijk in noodgebouwen in de Van der Eijndestraat en Aucubastraat. Het ontwerp van de school was van D.C. van der Zwart die vrijwel identieke gebouwen ontwierp voor de HBS aan de Nieuwe Duinweg en de DaltonHBS aan de Aronskelkweg. De laatste school kreeg een andere gevel, naar ontwerp van de bekende Nieuwe Haagse Schoolarchitect Co Brandes. In 1925 werd de HBS het Eerste Gemeentelijk Lyceum. Voor de bouw van de Atlantikwal moest het gebouw aan het Stokroosplein worden afgebroken. De school moest uitwijken naar andere stadsdelen. De leerlingen hielpen met de verhuizing door ieder een stuk inventaris lopend naar de Populierstraat te dragen. Al snel volgde een verhuizing naar de Waldeck Pyrmontkade en andere gebouwen. In 1955 kwam de nieuwbouw, naar een ontwerp van Sjoerd Schamhart gereed, aan de zuidkant van het veld. Dat was spijtig voor de mensen die het uitzicht van het Pomonaplein over het Stokroosplein zo mooi vonden, maar het moderne lichte gebouw was lang een paradepaardje van de gemeente. In 1968 ontstond door fusies de Scholengemeenschap Hugo de Groot en in 1981 door fusie met de Tweede VCL aan de Goudsbloemlaan, het Segbroekcollege.

Ook na de oorlog kwam het Tweede VCL aan de Goudsbloemlaan in een gebouw dat was ontworpen door de bekende architect J.J.P. Oud. In de in 1955 en 1956 gebouwde school maakte Karel Appel twee muurschilderingen bij de ingang van de garderobe. De school was in 1944 opgericht en begonnen als dependance van het overvolle eerste VCL. Het tweede VCL fuseerde in 1981 tot het Segbroekcollege.

De wijk had ook een christelijke school voor voortgezet onderwijs. De Eerste Christelijke H.B.S. aan de Populierstraat werd in 1912 geopend in een gewoon woonhuis in de Sweelinckstraat. Het was uitermate ongeschikt als schoolgebouw, maar nieuwbouw was niet snel te verwezenlijken. Na de Eerste Wereldoorlog werd het mogelijk om met rijkssubsidie een school te bouwen en die kwam in de Populierstraat 109. De nieuwe school had een originele architectuur die in de pers aanleiding gaf tot kwalificaties als 'robuust fort' en 'statige burcht'. In 1925 werd de school in gebruik genomen. In 1942 werd de school gevorderd door de Wehrmacht en werden de lessen gegeven in Zandvliet in het Bezuidenhout. Toen de Duitsers de school niet meer nodig hadden werd de school gebruikt door leerlingen van het af te breken Stokrooslyceum en het R.K. St. Janscollege. De school lag net op de grens van de Atlantikwal en bleef dus gespaard. In 1955 werd de school een Christelijk Lyceum De Populier. In 1968 werd de school een christelijke scholengemeenschap met een toenemend aantal dependances. De Populier zou de eerste school in Nederland zijn die experimenteerde met computerkunde.

Kerken

In 1929/1931 werd aan de laan de Bethlehemkerk gebouwd, op de hoek van de Azaleastraat. De architecten J.C. Meischke en P. Schmidt maakten er een eenvoudige kerk van met een van verre zichtbare toren.

De niet meer bestaande Westduinkerker aan de Fahrenheitstraat viel op door zijn mooie toren. Op een foto uit 1921 staat de kerk nog als noodgebouw in een weidandschap aan de Cyprusstraat.

In 1936 kwam aan de Houtrustweg, nu op het eind van de Beeklaan, de Vrijzinnig Hervormde kerk.

Meer weten? Lees dan ook:

J. M. Knaud: Het Verre Westen. Zwerftochten door de Haagse Bomen- en Bloemenbuurt en ommelanden van weleer. 2e dr. Den Haag 1988.

[J. van Wandelen]: Ken uw wijk; Bomen- en Bloemenbuurt. Den Haag 1994.